ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Абдиев Темур Фарход ўғли

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси магистранти

Почта: tabdiev@gmail.com

БАНКЛАР ТОМОНИДАН “ЯШИЛ КРЕДИТЛАР” ЖОРИЙ ЭТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ (“ИПАК ЙЎЛИ” АИТБ МИСОЛИДА)

АННОТАЦИЯ. Ушбу мақолада банклар томонидан “яшил кредитлар”ни жорий этишнинг назарий ва амалий жиҳатлари таҳлил қилинади. Хусусан, “Ипак йўли” АИТБ мисолида экологик барқарорликни таъминлашга қаратилган молиявий инструментларнинг аҳамияти, уларнинг иқтисодиётга таъсири ҳамда жорий этиш истиқболлари ўрганилади. Мақолада яшил кредитлашнинг асосий йўналишлари, уларни ривожлантириш омиллари ва банк тизимидаги роли ёритилган. Тадқиқот натижалари банкларда яшил кредитлашни кенгайтириш орқали экологик ва иқтисодий самарадорликни ошириш мумкинлигини кўрсатади.

Калит сўзлар: яшил кредитлар, яшил молиялаштириш, банк тизими, экологик барқарорлик, инвестициялар, “Ипак йўли” АИТБ, молиявий инструментлар, иқтисодий ривожланиш.

ABSTRACT. This article analyzes the theoretical and practical aspects of introducing green loans by banks. In particular, it examines the importance of financial instruments aimed at ensuring environmental sustainability, their impact on the economy, and future prospects using the example of “Ipak Yuli” Joint-Stock Innovation Commercial Bank. The study highlights the main directions of green lending, the factors influencing its development, and its role in the banking system. The results of the study show that expanding green lending in banks can enhance both environmental and economic efficiency.

Keywords. green loans, green finance, banking system, environmental sustainability, investments, “Ipak Yuli” bank, financial instruments, economic development

КИРИШ

Ҳозирги глобал иқтисодиёт шароитида атроф-муҳит муҳофазаси ва барқарор ривожланиш масалалари устувор аҳамият касб этмоқда. Иқтисодий фаолият натижасида табиий ресурсларнинг камайиши, иқлим ўзгариши ва экологик муаммоларнинг кучайиши молия тизимида янги ёндашувларни шакллантиришни талаб этмоқда. Шу нуқтаи назардан, “яшил молиялаштириш” тушунчаси замонавий банк тизимининг муҳим йўналишларидан бирига айланиб бормоқда.

Илмий тадқиқотларга кўра, яшил молиялаштириш иқтисодий ўсишни таъминлаш билан бирга экологик барқарорликни ҳам рағбатлантиради, шунингдек, молиявий тизимнинг барқарорлиги ва самарадорлигини оширади. Банклар эса ушбу жараёнда асосий воситачи сифатида иштирок этиб, экологик тоза ва ресурс тежамкор лойиҳаларни молиялаштириш орқали барқарор иқтисодий ривожланишга ҳисса қўшади.

Сўнгги йилларда яшил кредитлар банк фаолиятининг муҳим инструменти сифатида шаклланиб, экологик лойиҳаларни молиялаштиришда кенг қўлланилмоқда. Тадқиқотлар

шуни кўрсатадики, яшил кредитлар банклар учун нафақат экологик, балки иқтисодий жиҳатдан ҳам самарали бўлиб, кредит портфели сифатини яхшилаш ва рискларни камайтиришга хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Сўнгги йилларда яшил молиялаштириш ва яшил кредитлар масаласи иқтисодий адабиётларда кенг ўрганилаётган йўналишлардан бири ҳисобланади. Ушбу соҳадаги тадқиқотлар асосан яшил молиялаштиришнинг иқтисодий ўсишга таъсири, банк тизимидаги роли ҳамда экологик барқарорликни таъминлашдаги аҳамиятига бағишланган.

Қатор олимлар томонидан яшил молиялаштириш иқтисодиётни барқарор ривожлантиришнинг муҳим воситаси сифатида баҳоланади. Уларга кўра, яшил молиялаштириш нафақат экологик муаммоларни ҳал қилишга, балки иқтисодий самарадорликни оширишга ҳам хизмат қилади. Айниқса, молиявий ресурсларни экологик тоза ва инновацион лойиҳаларга йўналтириш орқали иқтисодиётда сифат жиҳатдан янги босқичга ўтиш имконияти яратилади.

Бошқа тадқиқотларда банк тизимининг яшил иқтисодиётни шакллантиришдаги ролига алоҳида эътибор қаратилган. Унда таъкидланишича, тижорат банклари яшил кредитлар орқали атроф-муҳитга зарар етказмайдиган лойиҳаларни молиялаштириш орқали экологик барқарорликни таъминлашда муҳим ўрин тутади. Шу билан бирга, яшил банк маҳсулотларини жорий этиш банклар учун янги бозор сегментларини очиб беради.

Айрим тадқиқотларда яшил кредитларнинг банк фаолияти самарадорлигига таъсири таҳлил қилинган. Уларнинг натижаларига кўра, яшил кредитлар банк кредит портфели сифатини яхшилаш, қарздорлик хавфини камайтириш ва узоқ муддатли барқарор даромад манбаларини шакллантиришга хизмат қилади. Бу эса банклар учун молиявий барқарорликни таъминлашда муҳим омил ҳисобланади.

Шунингдек, халқаро амалиётни ўрганишга бағишланган илмий ишларда яшил молиялаштириш механизмларини ривожлантиришда давлат сиёсати, ҳуқуқий база ва институционал ислоҳотларнинг аҳамияти юқори эканлиги таъкидланади. Яшил молиялаштиришни самарали жорий этиш учун аниқ стандартлар, шаффоф ҳисобот тизими ва рағбатлантирувчи молиявий инструментлар зарурлиги кўрсатиб ўтилган.

Умуман олганда, таҳлил қилинган адабиётлар шуни кўрсатадики, яшил кредитлар банк тизимини трансформация қилиш ва барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Бироқ мазкур йўналишда амалиётни янада такомиллаштириш, айниқса миллий банк тизимлари мисолида чуқур тадқиқотлар олиб бориш зарурлиги сақланиб қолмоқда.

АСОСИЙ ҚИСМ

Сўнгги йилларда жаҳон миқёсида яшил молиялаштириш бозори жадал ривожланиб бормоқда. Халқаро молиявий ташкилотлар маълумотларига кўра, яшил молиявий инструментлар ҳажми йил сайин ошиб, қайта тикланувчи энергия, энергия самарадорлиги ва экологик лойиҳаларни молиялаштиришда асосий манбага айланмоқда. Айниқса, яшил кредитлар ушбу жараёнда муҳим ўрин эгаллаб, банклар томонидан экологик барқарорликни таъминлашга қаратилган инвестицияларни кенгайтиришга хизмат қилмоқда.

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, яшил молиялаштириш бозорида Европа Иттифоқи, Хитой ва АҚШ етакчи ўринларни эгаллаб, умумий яшил инвестицияларнинг катта қисми айнан ушбу ҳудудларга тўғри келади. Масалан, Хитойда яшил кредитлар банк кредит портфелининг салмоқли қисмини ташкил этиб, асосан қайта тикланувчи энергия ва инфратузилма лойиҳаларига йўналтирилган. Европа Иттифоқида эса “яшил келишув”

доирасида яшил молиялаштиришни қўллаб-қувватлаш учун махсус регулятор механизмлар жорий этилган.

Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда яшил иқтисодиётни ривожлантириш бўйича кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, мамлакатда 2030 йилгача бўлган даврда “яшил иқтисодиёт”га ўтиш стратегияси қабул қилиниб, унда энергия самарадорлигини ошириш, қайта тикланувчи энергия манбаларини кенгайтириш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш устувор вазифа сифатида белгиланган.

Тижорат банклари ушбу жараёнда фаол иштирок этиб, яшил кредитлашни босқичма-босқич жорий этмоқда. Хусусан, “Ипак йўли” акциядорлик инновацион тижорат банки томонидан кичик ва ўрта бизнес субъектларини қўллаб-қувватлаш, энергия тежамкор технологияларни жорий этиш ва экологик лойиҳаларни молиялаштиришга қаратилган кредит маҳсулотлари таклиф этилмоқда.

Статистик маълумотлар шуни кўрсатадики, Ўзбекистонда қайта тикланувчи энергия манбалари улуши йилдан-йилга ортиб бормоқда. Сўнгги йилларда қуёш ва шамол энергетикаси соҳасида йирик инвестиция лойиҳалари амалга оширилиб, бу эса банклар томонидан яшил кредитларга бўлган талабни оширишга хизмат қилмоқда. Шу билан бирга, энергия самарадорлигини оширишга қаратилган лойиҳаларни молиялаштириш ҳам кенгаймоқда.

Банклар томонидан яшил кредитларни жорий этиш нафақат экологик, балки иқтисодий самарадорликни ҳам таъминлайди. Жумладан, бундай кредитлар орқали молиялаштирилган лойиҳалар энергия сарфини камайтириш, ишлаб чиқариш харажатларини қисқартириш ва узоқ муддатда даромадни ошириш имконини беради. Бу эса ўз навбатида қарз олувчиларнинг молиявий барқарорлигини оширади ва банклар учун кредит рискларини пасайтиради.

Умуман олганда, “Ипак йўли” АИТБ мисолида кўриш мумкинки, яшил кредитларни жорий этиш мамлакатда барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлаш, экологик муаммоларни камайтириш ва банк тизимининг рақобатбардошлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

1-жадвал.

Ўзбекистонда яшил молиялаштириш ва энергия соҳаси кўрсаткичлари (2020–2025 йй.)

Кўрсаткичлар	2020 й.	2021 й.	2022 й.	2023 й.	2024 й.	2025 й. (прогноз)
Қайта тикланувчи энергия улуши (%)	10	11	12	14	16	18
Яшил лойиҳаларга инвестициялар (млрд $)	0.8	1.2	1.8	2.5	3.2	4.0
Банклар томонидан ажратилган яшил кредитлар (трлн сўм)	2.5	3.8	5.6	8.2	11.0	14.5
Қуёш энергетикаси қуввати (МВт)	100	300	800	1400	2000	2700
Энергия самарадор	150	240	370	520	700	900

лойиҳалар сони						

Манба: *Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорлари, Энергетика вазирлиги маълумотлари, Марказий банк ҳисоботлари, халқаро молиявий институтлар (Жаҳон банки, ОТБ) маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.*

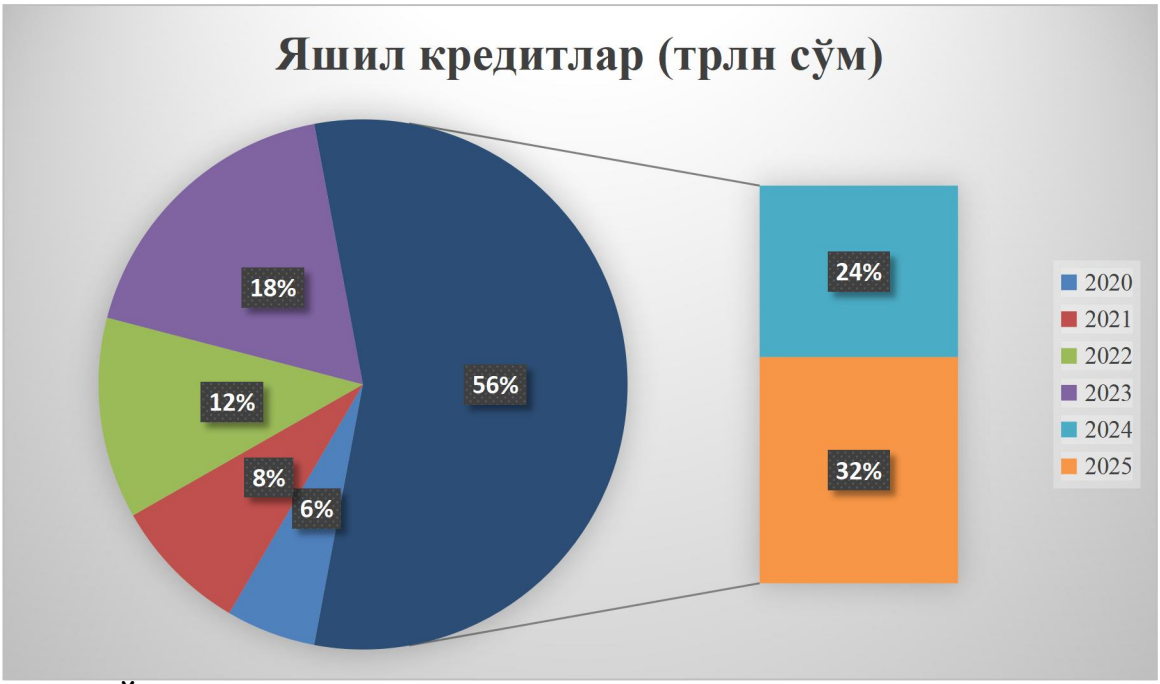
Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2020–2025 йиллар давомида Ўзбекистонда яшил молиялаштириш ва қайта тикланувчи энергия соҳаси барқарор ўсиш тенденциясига эга. Хусусан, қайта тикланувчи энергия улуши 10 фоиздан 18 фоизгача ошиши кутилмоқда, бу эса мамлакатда “яшил иқтисодиёт”га ўтиш сиёсати изчил амалга оширилаётганини кўрсатади. Муаллифнинг фикрига кўра, ушбу ўсиш динамикаси давлат сиёсати билан бир қаторда банк секторининг фаол иштирок этаётгани билан ҳам изоҳланади.

Яшил лойиҳаларга йўналтирилган инвестициялар ҳажми ҳам сезиларли даражада ошиб, 2025 йилга келиб 4 млрд долларга етиши прогноз қилинмоқда. Бу ҳолат халқаро инвестициялар ва давлат қўллаб-қувватлаш механизмлари фаоллашганини англатади. Муаллиф таъкидлашича, бундай инвестиция муҳитининг шаклланиши тижорат банклари учун ҳам янги имкониятлар яратади.

Банклар томонидан ажратилган яшил кредитлар ҳажмининг 2,5 трлн сўмдан 14,5 трлн сўмгача ўсиши молия секторининг ушбу йўналишга тобора кўпроқ жалб этилаётганини кўрсатади. Бу эса банклар фаолиятида экологик ва ижтимоий масъулиятнинг кучайиб бораётганидан далолат беради. Муаллифнинг назарича, айнан шу тенденция келгусида банклар барқарор ривожланишининг муҳим драйверига айланади.

Шунингдек, қуёш энергетикаси қувватининг кескин ўсиши ва энергия самарадор лойиҳалар сонининг ортиши мамлакатда инновацион ва ресурс тежамкор технологияларни жорий этишга катта эътибор қаратилаётганини тасдиқлайди.

Умуман олганда, ушбу кўрсаткичлар Ўзбекистонда яшил молиялаштириш тизими шаклланиб бораётганини ва банклар, жумладан, “Ипак йўли” АИТБ каби тижорат банклари ушбу жараёнда муҳим роль ўйнаётганини кўрсатади.

1-расм. Ўзбекистонда яшил кредитлар ҳажми динамикаси (2020–2025 йй.)

Манба: *Ўзбекистон Республикаси Марказий банки маълумотлари, тижорат банклари ҳисоботлари ва давлат дастурлари асосида муаллиф томонидан тузилди.*

Жадвал маълумотларига кўра, 2020–2025 йиллар давомида Ўзбекистонда яшил кредитлар ҳажми изчил ва юқори суръатларда ўсиб бораётгани кузатилади. Хусусан, ушбу кўрсаткич 2,5 трлн сўмдан 14,5 трлн сўмгача ошиши прогноз қилинмоқда, яъни қарийб 6 баробар ўсиш динамикаси қайд этилмоқда. Бу ҳолат мамлакат банк тизимида яшил молиялаштиришнинг устувор йўналишга айланаётганини кўрсатади.

Мазкур ўсишга бир қатор омиллар таъсир кўрсатмоқда. Биринчидан, давлат томонидан “яшил иқтисодиёт”га ўтиш бўйича қабул қилинган стратегия ва дастурлар тижорат банкларини экологик лойиҳаларни молиялаштиришга фаол жалб этмоқда. Иккинчидан, қайта тикланувчи энергия манбаларига бўлган талабнинг ортиши, айниқса қуёш ва шамол энергетикаси соҳасидаги йирик инвестиция лойиҳалари банк кредитларига эҳтиёжни кучайтирмоқда.

Шу билан бирга, яшил кредитлар ҳажмининг ўсиши иқтисодий самарадорлик нуқтаи назаридан ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бундай кредитлар орқали молиялаштирилган лойиҳалар энергия сарфини камайтириш, ишлаб чиқариш харажатларини оптималлаштириш ва узоқ муддатли иқтисодий барқарорликни таъминлашга хизмат қилади. Бу эса қарз олувчиларнинг тўлов қобилиятини ошириб, банклар учун кредит рискларини камайтиради.

Муаллифнинг фикрига кўра, яшил кредитлашнинг бундай жадал ривожланиши банклар фаолиятида янги бизнес моделларининг шаклланишига олиб келмоқда. Яъни, анъанавий кредитлашдан фарқли равишда, банклар экологик ва ижтимоий омилларни ҳисобга олган ҳолда қарор қабул қилишга ўтмоқда. Бу эса ESG тамойилларининг миллий банк амалиётига босқичма-босқич жорий этилаётганини англатади.

Бироқ, шу билан бирга, мазкур соҳада айрим муаммолар ҳам мавжуд. Жумладан, яшил лойиҳаларни баҳолашнинг ягона стандартлари етарлича шаклланмаганлиги,

молиявий ва экологик кўрсаткичлар ўртасидаги боғлиқликни аниқ баҳолаш мураккаблиги, шунингдек, аҳоли ва тадбиркорлар ўртасида етарли маълумот ва кўникмаларнинг мавжуд эмаслиги ушбу жараённи секинлаштириши мумкин.

Шу нуқтаи назардан, келгусида яшил кредитлашни янада ривожлантириш учун норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, банклар учун имтиёзли молиявий ресурсларни кенгайтириш ва яшил молиялаштириш бўйича ахборот-маърифий ишларини кучайтириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Умуман олганда, таҳлил қилинган маълумотлар Ўзбекистонда яшил кредитлар бозори шаклланиб бораётганини ва келгусида унинг улуши янада ортиши кутилмоқда. Бу эса мамлакатда барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлашда банк тизимининг ролини янада мустаҳкамлайди.

ХУЛОСА

Ушбу тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, банклар томонидан “яшил кредитлар”ни жорий этиш замонавий иқтисодиёт шароитида барқарор ривожланишни таъминлашнинг муҳим инструментларидан бири ҳисобланади. Яшил молиялаштириш орқали экологик тоза ва ресурс тежамкор лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш иқтисодий ўсиш билан бирга атроф-муҳит муҳофазасини ҳам таъминлайди.

Таҳлиллар асосида аниқландики, Ўзбекистонда яшил кредитлар ҳажми сўнгги йилларда изчил ўсиб бормоқда ва бу ҳолат мамлакатда “яшил иқтисодиёт”га ўтиш жараёнлари фаоллашганини кўрсатади. Хусусан, қайта тикланувчи энергия манбалари, энергия самарадор технологиялар ва экологик инновацияларга бўлган талабнинг ортиши банклар фаолиятида ушбу йўналишнинг аҳамиятини янада оширмоқда.

Шу билан бирга, “Ипак йўли” АИТБ мисолида кўриш мумкинки, тижорат банклари яшил кредитлашни ривожлантириш орқали нафақат ўз молиявий барқарорлигини мустаҳкамламоқда, балки миллий иқтисодиётда инновацион ва барқарор ривожланишни таъминлашда ҳам муҳим роль ўйнамоқда.

Муаллифнинг фикрига кўра, келгусида яшил кредитлашни янада ривожлантириш учун қуйидаги йўналишларга алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ:

— яшил лойиҳаларни баҳолашнинг ягона стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш;
— банклар учун имтиёзли ва арзон молиявий ресурсларни кенгайтириш;
— яшил молиялаштириш бўйича аҳоли ва тадбиркорлар хабардорлигини ошириш;
— халқаро молиявий институтлар билан ҳамкорликни кучайтириш.

АМАЛИЙ ТАКЛИФЛАР:

Ўтказилган тадқиқот натижаларига асосланган ҳолда, Ўзбекистонда банклар томонидан яшил кредитларни жорий этиш ва ривожлантиришни такомиллаштириш мақсадида қуйидаги таклифлар илгари сурилади:

1. Яшил молиялаштиришнинг норматив-ҳуқуқий базасини такомиллаштириш**.** Яшил кредитларни ажратиш ва баҳолаш бўйича ягона миллий стандартлар ва мезонларни ишлаб чиқиш, бу орқали банклар фаолиятида аниқлик ва шаффофликни таъминлаш.
2. Банклар учун рағбатлантирувчи механизмларни жорий этиш. Яшил кредитлар улушини оширган банкларга солиқ имтиёзлари, субсидиялар ёки қайта молиялаштиришда енгилликлар бериш орқали уларнинг қизиқишини кучайтириш.

3. Имтиёзли молиявий ресурслар базасини кенгайтириш**.** Халқаро молиявий институтлар (Жаҳон банки, ОТБ ва бошқалар) билан ҳамкорликни кучайтириш орқали арзон ва узоқ муддатли ресурсларни жалб қилиш.
4. Яшил лойиҳаларни баҳолаш тизимини такомиллаштириш. Лойиҳаларнинг экологик ва иқтисодий самарадорлигини баҳолаш учун замонавий методикалар ва ESG мезонларини амалиётга жорий этиш.
5. Аҳоли ва тадбиркорлар хабардорлигини ошириш**.** Яшил кредитлар афзалликлари ҳақида тарғибот ишларини кучайтириш, махсус ўқув дастурлари ва семинарлар ташкил этиш.
6. Банкларда ихтисослашган “яшил молиялаштириш” бўлинмаларини ташкил этиш. Бу орқали яшил лойиҳалар билан ишлаш самарадорлигини ошириш ва малакали кадрлар тайёрлаш.
7. Рақамли технологиялардан фойдаланишни кенгайтириш**.** Яшил кредитларни мониторинг қилиш ва баҳолаш жараёнларида рақамли платформаларни жорий этиш орқали шаффофлик ва тезкорликни таъминлаш.
8. “Ипак йўли” АИТБ мисолида пилот лойиҳаларни кенгайтириш**.** Мазкур банкда амалга оширилаётган яшил кредитлаш амалиётини бошқа тижорат банкларига татбиқ этиш ва оммалаштириш.

Ушбу таклифларни амалга ошириш банк тизимида яшил молиялаштиришни янада ривожлантириш, экологик барқарорликни таъминлаш ва мамлакат иқтисодиётининг рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

МАНБАЛАР РЎЙХАТИ:

1. Мирошниченко О., Мостовая Н. Яшил кредитлар яшил молиялаштириш воситаси сифатида // Finance: Theory and Practice. – 2019.
2. Liu C., Wu S. Green finance, sustainability disclosure and economic implications // Fulbright Review of Economics and Policy. – 2023.
3. Stojanović D. Sustainable economic development through green innovative banking and financing // Economics of Sustainable Development. – 2020.
4. Sulaksana F. Green financing: One effort achieving sustainable development // Banking and Management Review. – 2023.
5. Sauletkan T., Kuanova L. An empirical analysis of green finance's impact on commercial banks' operational performance // Qainar Journal of Social Science. – 2024.
6. Chen Z., Mirza N., Huang L., Umar M. Green banking—Can financial institutions support green recovery? // Economic Analysis and Policy. – 2022.
7. Rashid F., Ullah A. Practices of green financing and sustainable development // International Journal of Sustainable and Green Energy. – 2023.
8. Bi S., Lian Y. Green finance in banks: Addressing climate risks and enhancing economic resilience // International Journal of Scientific Research in Science and Technology. – 2024.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Яшил иқтисодиётга ўтиш стратегияси” тўғрисидаги қарорлари.
10. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ҳисоботлари.